

Modernleşme Sürecinde Kızların Eğitimi İçin Mimarlık: Kız Enstitüleri

Architecture for Girls' Education During the Modernization Period: Girls' Institutes

Gizem Özal^{*}

Öz

Erken Cumhuriyet döneminde modernleşme hareketleri kapsamında önem verilen alanlardan biri kadının eğitimidir. Kadınların modern hayata uyumu, batı medeniyeti ile milli kimliği bir araya getirecek kız enstitüleri aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Ernst Egli ve Bruno Taut gibi yabancı mimarların da tasarladığı bu binalar modernleşme sürecini desteklemiştir.

Bu çalışmada, Erken Cumhuriyet Dönemi modern mimarlığın ve eğitim kurumlarının Türkiye'deki örnekleri olarak kız enstitüleri ele alınmıştır. Kız enstitüleri üzerinden mimari bir okuma yapılmıştır. Çalışma kapsamında Ankara, Afyon, Bursa, İzmir ve Manisa'da bulunan toplam beş okul incelenmiştir. Çalışmanın amacı, kız enstitülerinin kuruluş amaçlarının ve eğitim programlarının incelenmesi, okulların mimari özelliklerinin ve mevcut durumlarının belgelenmesidir. Bu okulların, konum, plan, cephe ve yapıım sistemi parametreleri kullanılarak mimari özelliklerinin benzerlik ve farklılıkları üzerinden değerlendirilmesi hedeflenmektedir. Kız enstitülerinin eğitim programı ve inşa edilen okulların sahip olduğu mimari dilin modern mimarlığa katkıları üzerinden tartışma zemini oluşturulmuştur. Günümüzde aynı şekilde mesleki eğitim vermeye devam eden veya işlev değiştiren bu binaların mimari kimliklerin korunması ve uygun müdahaleyle doğru bir şekilde kullanılması önemlidir.

Anahtar Kelimeler

Kız Enstitüsü, Kadın Eğitimi, Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı, Modernleşme, Mimarlık Tarihi

Abstract

One of the instruments of the modernization project in Türkiye's Early Republican Period involved women's education. Women's social transformation was achieved through the girls' institutes that would combine Western civilization with national identity. These buildings were designed by foreign architects such as Ernst Egli and Bruno Taut and promoted modernization. This study focuses on girls' institutes as examples of modern architecture and educational institutions in Türkiye during the Early Republican Period. By focusing on the architecture of the Early Republican Period, the study does an architectural observation through girls' institutes. Within this context, the study examines a total of five separate schools in Ankara, Afyon, Bursa, İzmir, and Manisa. The aims of the study are to examine the founding purposes and curricula of these girls' institutes, to document their architectural features and current conditions, and to evaluate the similarities and differences of these institutes' architectural features by utilizing the parameters of location, plan, facade and construction system. The study utilizes the curricula of the girls' institutes and the contribution from the architectural language of the schools to modern architecture as a basis for discussion. The girls' institutes provide solid evidence of the image and role of women and the efforts made toward women's education. Preserving the architectural identities of these buildings and benefitting from them properly with appropriate interventions are crucial, whether for having them continue to provide vocational education or for changing their function.

Keywords

Girls Institute, Women's Education, Early Republican Architecture, Modernization, History of Architecture

* **Sorumlu Yazar:** Gizem Özal (Arş. Gör.), Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, Niğde, Türkiye. E-posta: gizemzal@gmail.com ORCID: 0000-0003-1928-566X

Atf: Ozal, Gizem. "Modernleşme Sürecinde Kızların Eğitimi İçin Mimarlık: Kız Enstitüleri." *Art-Sanat*, 19(2023): 393–414. <https://doi.org/10.26650/artsanat.2023.19.1057057>

Extended Summary

After the declaration of the Republic, the modernization process in Turkey continued to swiftly take place. The 1930s were a period of modernization for Turkey that aimed to transform the traditional norms of society into new norms and to achieve a level of contemporary civilization. The modernization ideology had been shaped by Kemalist principles and affected all fields, particularly architecture and education, with education being given great importance in the Early Republican Period. Women were taken as a symbol of the new modern identity, and transformations began in spaces by increasing women's roles in the public sphere. The first implementations involved schooling initiatives throughout the country, and the girls' institutes that were founded for girls' education were acknowledged by a large part of society.

This study discusses girls' institutes as examples of modern architecture and educational institutions in Turkey within the context of the modernization ideology of the Early Republican Era. Fifteen girls' institutes were providing education between 1923-1938. While some of them provided education in existing buildings, new schools were also built for others. The study examines five separate schools in Ankara, Afyon, Bursa, İzmir, and Manisa within its scope. The motivations for this study are the facts that women's education had been the main focus during the country's modernization and that girls' institutes were the type of schools that represented this. The study aims to examine the founding purposes and curricula of the girls' institutes, to document these schools' architectural features and current conditions, and to evaluate the similarities and differences of these institutes' architectural features by using the parameters of location, plan, facade, and construction system.

The aim of the girls' institutes was to provide women with technical training regarding daily chores so that they could become good wives, mothers, and housewives and moreover to ensure that women became involved in production as businesswomen by acquiring a profession. Regardless of their economic status or the city in which they lived, girls were considered as representatives of the state at home through the education they acquired. Factors such as the content of the curricula, the schools' location, and students' economic status had an impact on the degree to which the girls' institutes were able to achieve these goals. Despite these factors, these institutes met their targeted basic levels and were a significant breakthrough for girls' education at that time.

The Early Republic believed that modern women should be educated in modern buildings. For this reason, girls' institutes became an essential medium for modernization. Due to the limited economic resources of the newly established state, some differences were found regarding the construction times, construction systems, and architectural language of the schools. While an Egli-designed building was construct-

ed in the capital, projects prepared by the undersecretariat office were built in other Anatolian cities. Some problems also occurred, such as the budget for construction of the girls' institutes being given to the governorships.

Girls' institutes were constructed in the hearts of the cities to emphasize the visibility of women in society. The schools generally have U- or I-shaped floorplans with a single public facade facing the main road and the facades for private areas such as courtyards being designed inward. This situation demonstrates the desire to develop a private space for girls to have also been present.

The buildings have simple geometric forms and pure horizontal and vertical masses that attract attention. A modern architecture style combining horizontal and vertical masses was employed in the schools in Ankara, Manisa, and Afyon. The schools in Izmir and Bursa were built as single units. When considering the characteristics of the facades, the preference is seen for undecorated facades designed with a simple understanding, with windows forming a horizontal band or being rounded also being notable. As a consequence of the examinations, to claim that Ankara, Manisa, and Afyon had followed modern lines while these traces never were existed in İzmir, and Bursa would not be inaccurate. This indicates that not every girls' institute had been built with a modern architectural approach. The architectural language of the signature school in the capital was distinct from the architectural language of the building constructed in Bursa with regard to certain economic conditions. However, in contrast to this attitude, a modern building must be stated to have been constructed in Manisa despite its various economic difficulties. This period presented itself with the aim of building modern buildings, during which significant reasons such as the variations in economic conditions from one city to another, the local rulers of the period, geographical location, and social structure of the cities had affected the architecture of these buildings.

Giriş

Cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye’de modernleşme süreci hızlı bir şekilde devam etmiştir. 1930’lu yıllar Türkiye için çağdaşlaşma yılları olmuştur¹. İnkılaplar ile toplumun geleneksel normlarının yeni normlara dönüşmesi ve çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak hedeflenmiştir. Kemalist ilkelerin şekillendirdiği modernleşme ideolojisi, mimarlık ve eğitim dâhil olmak üzere pek çok alanı etkilemiştir. Erken Cumhuriyet Dönemi, yeni bir döneme uyarlanma süreci olması sebebiyle eğitime özel bir önem verilmiştir². Modernleşmenin gerçekleşmesinin geniş çaplı eğitim sürecinden geçtiğine inanılmıştır³. Kadın yeni modern kimliğin bir sembolü olarak görülmüş dolayısıyla kadını çağdaş kılmak önemli bir konu hâline gelmiştir⁴. Bu süreçte kadınların kamusal alandaki konumu ve aldığı eğitim üzerinde özel olarak durulmuştur. Kadının kamusal alanda rolünün artmasıyla kentteki mekânlarda dönüşüm başlamıştır. İlk uygulamalar ülke genelinde okullaşma çalışmaları olmuştur. Mevcut binaların yeni eğitim programının uygulanması için yetersiz kalmasıyla yeni okul binaları inşa edilmiştir. Yeni eğitim sistemiyle ve inşa edilecek eğitim yapılarıyla kadının toplumdaki konumu değiştirilmeye çalışılmıştır⁵. Kızların eğitim alması için açılan kız enstitüleri, toplumun büyük bir bölümünden kabul almıştır⁶.

Kız enstitüleri yeni kadın kimliğinin şekillenmesini sağlayan okullar olarak yeni eğitim sistemini ve modern binaları ifade etmiştir. Bu okullar kızların çalışmasının önünü açan eğitim kurumları olarak dikkat çekmektedir. Asıl amaçları, kızları günlük ev işleri için teknik açıdan doğru yetiştirerek onların iyi bir eş, anne ve ev hanımları olmalarını, kızların bir meslek edinmesiyle iş kadını olarak çalışma hayatına atılmasını ve üretim sürecine dâhil olmasını sağlamaktır. Bu okullarda eğitim alan kızlar, devletin evdeki temsilcisi olarak görülmüştür. Kız enstitülerinin o dönemde bu amaçlarını gerçekleştirme ölçütünü, verilen eğitim programının içeriği, okulun bulunduğu kent ve öğrencilerin ekonomik durumu gibi faktörler etkilemiştir. Modern kadın imajı ve modern mimari Erken Cumhuriyet Dönemi’nde dönüşümün etkili iki aracı olmuştur⁷. Kadının statüsünde yaşanan bu dönüşüm mimariye yansımıştır. Kadınlar merkezî alanlarda, dışa dönük, büyük camlı, çağdaş malzeme ve mobilyalarla donatılmış binalara kavuşmuştur⁸.

1 Doğan Hasol, *20. Yüzyıl Türkiye Mimarlığı* (İstanbul: Yem Yayınları, 2017), 84.

2 Yahya Kemal Kaya, *İnsan Yetiştirme Düzenimiz: Politika, Eğitim, Kalkınma* (Ankara: Nüve Matbaası, 1974), 105.

3 Ahmad Feroz, *Modern Türkiye’nin Oluşumu* (İstanbul: Kaynak Yayınları, 2012), 102.

4 Pelin Gürol, “Building For Women’s Education During The Early Republican Period in Turkey İsmet Paşa Girl’s Institute in Ankara in the 1930s” (Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2003), 60.

5 Nühket Sirman, “Kadınların Milliyeti,” *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, c. 4, ed. Tanıl Bora (İstanbul: İletişim Yayınları, 2002), 231.

6 Ahmad, *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, 69-70.

7 Gürol, “Building For Women’s Education During The Early Republican Period in Turkey İsmet Paşa Girl’s Institute in Ankara in the 1930s,” 10.

8 Sibel Bozdoğan, *Modernizm ve Ulusun İnşası* (İstanbul: Metis Yayınları, 2002), 82-85.

Bu çalışmada, Erken Cumhuriyet Dönemi modernleşme ideolojisi kapsamında modern mimarlığın ve eğitim kurumlarının Türkiye'deki örnekleri olarak kız enstitüleri ele alınmaktadır. 1923-1938 yılları arasında on beş kız enstitüsü eğitim vermiştir⁹. Okulların bir kısmı var olan başka binalarda eğitim verirken bir kısmı için yeni okullar inşa edilmiştir. Çalışma kapsamında o dönemde inşa edilip eğitim veren Ankara, Afyon, Bursa, İzmir ve Manisa'daki beş okul incelenmiştir. Erken Cumhuriyet Dönemi mimarlığına odaklanarak kız enstitüleri üzerinden mimari bir okuma yapılmıştır.

Kadınların eğitimi fikrinin odakta yer aldığı modernleşme sürecinde, bu fikri temsil eden kız enstitüleri, çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Bu çalışmada, başkentte Ernst Egli, İzmir'de Bruno Taut gibi yabancı mimarların izini taşıyan ve Anadolu'nun diğer kentlerinde inşa edilen kız enstitülerinin mimari özelliklerinin incelenmesi hedeflenmektedir. Farklı kentlerde inşa edilen bu okulların modern bir mimari çizgiye sahip olup olmadığını sebepleriyle açığa çıkarmak önemlidir. Bu kapsamda seçilen beş okul, konum, plan, cephe ve yapım sistemi parametreleri kullanılarak mimari özellikleri özelinde benzerlik ve farklılıkları üzerinden tartışılmaktadır. Çalışmanın amaçları şu şekilde sıralanabilir:

1. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde açılmış olan kız enstitülerinin kuruluş amacının ve eğitim programlarının incelenmesi,
2. Bu okulların konum, yapım yılı ve mevcut durumlarının belgelenmesi, tasarımı ilkeleri ve mimari özelliklerinin incelenerek dönemin mimarlık anlayışına ışık tutulması,
3. Kız enstitüleri üzerinden Erken Cumhuriyet Dönemi'nde kadın imajı ve modern mimarlık arasındaki ilişkinin açığa çıkarılması.

Ayrıca Kız enstitülerinin mimari özellikleri ve verilen eğitim üzerinden, kadının üstlendiği yeni rolün mimariye yansımaları tartışılmaktadır. Bu bağlamda öncelikle kızların eğitimi konusu ve bu okulların eğitim programları incelenerek tartışma ve inceleme altyapısını oluşturulmuştur.

1. Erken Cumhuriyet Dönemi'nde Kadın Eğitimi

Türkiye'de kadın kimliğinin şekillenmesinde, Erken Cumhuriyet Dönemi'nde yaşanan değişim hareketi etkili olmuştur. Toplumun genelinde yapılan reformlar, kadının konumunda ve eğitiminde değişimi sağlamıştır. Kadının konumunu değiştirme çabaları, 19. yüzyıla kadar uzansa da köklü bir değişim Cumhuriyet döneminde gerçekleşmiştir. Kılık Kıyafet Kanunu ve Medeni Kanun'un kabul edilmesi toplumda kadınlara yeni haklar vermiştir¹⁰. Modernleşme sürecinin başarıya ulaşması için kadının sosyal

9 Yahya Akyüz, *Başlangıçtan 2001'e Türk Eğitim Tarihi* (İstanbul: Alfa Yayınları, 2001), 319-325.

10 Afet İnan, *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998), 170-172.

hayattaki pozisyonunun ve eğitiminin önemli olduğu vurgulanmıştır¹¹. Bu dönemde Türk kadınının geleneksel rollerini terk etmeden modern kadınlarla aynı seviyeye gelmesi ön plandadır. Yeni Türk kadınının imajı, artık her alanda bulunan eğitilmiş kadın olmuştur. Bu dönem kadına eş ve anne rollerine ek olarak milleti eğitmek görevi de vermiştir¹². Kadınların toplumun her alanında yer almaları devlet tarafından desteklenmiş ve yeni istihdam alanları açılmıştır¹³.

Erken Cumhuriyet Dönemi yeni bir ideolojinin uygulanma süreci olması sebebiyle eğitime özel bir önem verilmiştir¹⁴. Eğitim sisteminin yeniden ele alınması için bu alanda çağdaş ülkelerin deneyimlerinden yararlanma kararı alınmıştır. Türkiye’deki mevcut durumun araştırılması ve tavsiyeler verilmesi için yabancı uzmanlar ülkeye davet edilmiştir¹⁵. John Dewey¹⁶, Prof. Kuhn ve Omer Buyse gibi danışmaların tavsiyeleri ile eğitim sisteminde yeni bir yol açan reformların önemli adımı atılmıştır¹⁷. Nitekim kız enstitüleri, 1928 yılında John Dewey’in önerisiyle kurulmuştur. İstanbul, Ankara, İzmir gibi illerde incelemelerde bulunan Buyse, 1927 yılında *Teknik Öğretim Hakkında Rapor* adıyla bir rapor hazırlamıştır. Bu raporda mesleki bilgilerin öğretildiği ve kızları iş hayatına hazırlayan bir okulun kurulmasını önermiştir¹⁸.

Milli eğitim sistemimizin kurucusu ve eğitim politikacısı Mustafa Kemal Atatürk, devletin geleceğini, milli eğitim sistemindeki ilerlemeye bağlı görmüştür¹⁹. Yeni oluşturulacak eğitim programının milli bir karaktere sahip olması, bilimle iç içe ve ekonomiyle paralel olarak uygulanması gerektiğini söylemiştir²⁰. Atatürk, kızların eğitimini özel bir yere konumlandırmış, okullara özel ziyaretlerde bulunmuş ve fırsat bulduğu her konuşmasında kızların eğitiminin önemini vurgulamıştır (**G. 1, G. 2**). 1923 yılındaki İzmir konuşmasında “Kadınlarımız da alim ve fen bilgini olacaklar ve erkeklerin geçtiği bütün öğrenim derecelerinden geçecekler”²¹ diyerek erkekler

11 Aynur Soydan, “Kadın Kimliğinin Oluşması Çerçevesinde Mesleki Teknik Eğitim (Cumhuriyet İdeolojisinin Kuruluş Sürecinde Kız Enstitüleri 1923-1940),” *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi* 1 (2013), 268-270.

12 Nühket Sirman, “Feminism in Turkey: A Short History,” *New Perspectives on Turkey* 3 (1989), 1-34.

13 Ayşe Ayata ve Ayça Ergun, “Atatürk ve Türk Kadını,” *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 31 (1998), 12-13.

14 Kaya, *İnsan Yetiştirme Düzenimiz: Politika, Eğitim, Kalkınma*, 105.

15 Ayhan Doğan ve Mustafa Kılıncı, “Cumhuriyet Dönemi Türk Kadınının Modernleşmesinde Öncü Bir Kurum: İsmet Paşa Kız Enstitüsü Ankara (1928-1938),” *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 29 (2020), 2371-2380.

16 John Dewey, *Türkiye Maarifi Hakkında Rapor* (İstanbul: Devlet Basımevi, 1939), 1-30.

17 Kemal Turan, *Mesleki ve Teknik Eğitimin Gelişmesi ve Mehmet Rüştü Uzel* (İstanbul: MEB Yayınları, 1992), 45.

18 Bahsedilen okul İsmet Paşa Kız Enstitüsü’dür. Geniş bilgi için bk. Omer Buyse, *Teknik Öğretim Hakkında Rapor* (İstanbul: Maarif Matbaası, 1939), 67-125.

19 Hıfzı Doğan, “Atatürk’ün İşlevsel Eğitim Anlayışı,” *Atatürk Devrimleri ve Eğitim Sempozyumu Bildiriler Kitabı 9-10 Nisan 1981* (Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınevi, 1981), 69-77.

20 Kemal Aytac, “Atatürk’ün Eğitim Görüşü,” *Atatürk İlkeleri Işığında Türk Eğitim Sistemi Bilimsel Toplantı Kitabı 18-20 Kasım 1981* (Ankara: Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu, 1981), 11-21.

21 *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III* (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi, 1997), 2: 89. Bu konuyla ilgili geniş bilgi için bk. *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri I-III*, 2: 46.

gibi kadınların da eşitlik temelinde aynı ölçüde eğitilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Türkiye Büyük Millet Meclisinin V. Dönem 2. Yasama Yılı'nın Açılış Konuşması'nda "Sanat ve teknik okullarına istek artmıştır. Bunu sevinçle söylerken, her türlü özendirmeyi artırmanın gerekli olduğunu da eklemek isterim."²² diyerek okullara talebin arttığını belirtmiştir. Atatürk'ün burada örneklendirilemeyen pek çok konuşmasından ve ziyaretlerinden anlaşıldığı üzere eğitim ve özel olarak kadınların eğitimi öncelik verilen bir alan olmuştur. Kadınların eğitimi üzerinden sorunlara çözüm aranmış ve çözümler o dönemin olanakları ölçüsünde uygulamaya geçirilmiştir.



G. 1: Atatürk Ankara İsmet Paşa Kız Enstitüsü'nde (Palazoğlu, *Atatürk'ün Okul Gezileri*, 70).
G. 2: 19 Kasım 1937, Atatürk sınıfta Adana kız öğrencilerinin el işleriyle ilgilenirken (Palazoğlu, *Atatürk'ün Okul Gezileri*, 50).

Bu dönemde kız öğrencilerin erkekler gibi aynı eğitim fırsatlarına sahip olması amacıyla karma eğitime geçilmiştir. 19. yüzyıldan itibaren kadınların eğitimi fikri, kadın ve erkeklerin ayrı olduğu bir eğitim sistemi oluşturulmuştur²³. Osman Nuri Ergin, okulların kent merkezine uzaklığını, karma eğitimin pratik bir gerekçesi olarak açıklarken aynı zamanda kadının toplumsal değerinin değişmesiyle yaşanan bir yenilik olduğunu vurgulamıştır. Bu durum, karma eğitimin istenen bir durum olmadığı göstermektedir. Buna rağmen kadın öğretmen azlığı sebebiyle bu eğitim sistemi tam anlamıyla uygulanamamıştır²⁴. Aynı zamanda kız enstitüleri, toplumun orta sınıf geleneksel ailelerinin kızlarını gönderebilecekleri bir kurum olmuştur. Bu okulların karma eğitim vermemesi, kızlarını bu okullara gönderen orta sınıf geleneksel ailelerin tercih sebebi olarak gösterilebilir²⁵.

22 "Mustafa Kemal Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisi V. Dönem 2. Yasama Yılı Açılış Konuşması," *Millet Meclisi Tutanak Dergisi* 13 (1936), 1.

23 Osman Nuri Ergin, *Türk Maarif Tarihi* (İstanbul: Eser Matbaası, 1977), 1786.

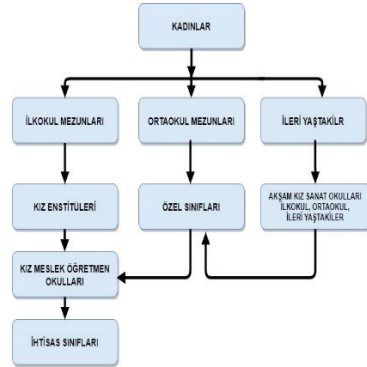
24 Alev Özkazanç, Fevziye Sayılan ve Elif Ekin Akşit, "Toplumsal Cinsiyet ve Mesleki Eğitim: Mesleki Teknik Lise Kız Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma," *Fe Dergi* 2 (2018), 150-164.

25 Leyla Alpagut, "Erken Cumhuriyet Döneminde Kızların Eğitimi için Ankara'da İki Önemli Yapı: İsmet Paşa Kız Enstitüsü ve Kız Lisesi," *Mimarlık Dergisi* 351 (2010), 25.

2. Kız Enstitüleri Eğitim Programı

Cumhuriyetin ilk yıllarında çıkarılan Meslek Mektepleri Hakkında Kanun ile kız sanat okullarının adı “kız enstitüsü” olmuş ve eğitim programları yeniden düzenlenmiştir²⁶. Kızlara yönelik teknik eğitim, kurs şeklinde de verilmiştir. Öğrenim çağını aşmış kadınlar için açılan akşam sanat enstitüleri ve gezici köy kurslarının bu çerçevede önemli işlevleri olmuştur. İleri yaştaki ilkokul ve ortaokul mezunu kadınlar için akşam kız sanat okulları eğitim vermiştir. Teknik eğitimin köylere gerçek anlamda ulaşmasının yolu köy enstitüleriyle olmuştur²⁷. Kız enstitülerinin eğitim programlarının amacı, kızları günlük ev işleri için teknik açıdan doğru yetiştirerek uygun ev hanımları olmalarını sağlamak ve kızlara gerekli bilgileri vererek işini kendi yapabilecek donanımına getirmektir. Aynı zamanda bir meslek edinmesiyle iş kadını olarak çalışma hayatına atılması ve üretim sürecine dâhil olması hedeflenmektedir²⁸. Bu okullarda eğitim genel kültür ve meslek dersleri olmak üzere iki yönde verilmiştir²⁹.

UMUMİ DERSLER
Türkçe, Tarih, Coğrafya, Medeni Bilgiler, Fizik, Tabii İlimler, Matematik, Defter Tutma, Yabancı Dil, Müzik, Jimnastik, El Yazısı, Askerlik
UMUMİ MESLEKİ DERSLER
Dikiş Başlangıcı, Nakış, Resim ve Tezyiniğ Resim, Yemek Pişirme, Ev İdaresi (Çamaşır, Temizlik, Ütü) Çocuk Bakımı, Hıfzıstıha ve Ev İdaresine Tatbiki
DİKİŞ İHTİSASI ŞUBESİ
Dikiş Teknolojisi, Biçki-Dikiş, Çamaşır, Moda, Dikiş Meslek Öğrenimi ve Kıyafet Tarihi
MODA İHTİSASI ŞUBESİ
Moda, Çiçek, Biçki Dikiş, Moda Teknolojisi, Moda Meslek Öğrenimi ve Kıyafet Tarihi



G. 3: Kız Enstitülerinde verilen dersler ve kızların eğitime katılma yapısı (*Kız Enstitüleri ve Sanat Okulları Ankara Sergisi, 95'ten yazar tarafından grafikleştirilmiştir*)

Kız enstitülerinin ders programları incelendiğinde ortaokul müfredatı düzeyinde kültür derslerine yer verilmiş olması dikkat çekmektedir. Tarih, Coğrafya, Türkçe, Yurttaşlık Bilgisi gibi derslerle kızların yurttaşlık bilincini kazanması sağlanmaktadır. Meslek dersleri içinde ev idaresi, yemek pişirme, resim, çocuk bakımı gibi temel dersler yanında şubelere göre dikiş ve moda dersleri bulunmaktadır (**G. 3**). **G. 4**'te Necati Bey Kız Enstitüsü öğrencilerinin yemek pişirme ve biçki-dikiş eğitimi aldıkları görülmektedir.

26 Hıfzı Doğan. “Mesleki ve Teknik Eğitim,” *Cumhuriyet Dönemi'nde Eğitim* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983), 357-382.

27 Köy enstitüleriyle ilgili geniş bilgi için bk. İsmail Hakkı Tonguç, *Köyde Eğitim* (İstanbul: Devlet Basımevi, 1938); İsmail Hakkı Tonguç, *Canlandırılacak Köy* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1939).

28 Reşat Özalp, *Türkiye'de 100 Yıllık Mesleki ve Teknik Öğretim* (Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1961), 7-21.

29 Cevat Alkan, Hıfzı Doğan ve İlhan Sezgin, *Mesleki ve Teknik Eğitimin Esasları* (Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları, 1991), 59.



G. 4: Bursa Necati Bey Kız Enstitüsü Öğrencileri
(*Kız Enstitüleri ve Sanat Okulları Ankara Sergisi*, 10)

Kız enstitülerinde verilen eğitim programları incelendiğinde, batıda Bursa, Manisa, İzmir, İstanbul'da ve doğuda ise Adana ve Elazığ kentlerindeki kız enstitülerinin eğitim programlarında derin farklar bulunmaktadır. Bu durum gündüz ve akşam okullarında net şekilde görülmektedir³⁰. Batıdaki okulların eğitim programında matematik, fizik gibi kültür dersleri yoğunluktayken doğudaki okullarda yoğun Türkçe dersinin olduğu dikkat çekmektedir. Ayrıca, farklı ekonomik imkânlarla sahip olan kızlar arasında alınan derslerde de bir ayırım söz konusudur³¹. İzmir Kız Enstitüsü'nde de gündüz ve akşam eğitim alan öğrenciler arasında bir ayırım yaşanmıştır. Gündüz eğitim alan öğrenciler okulun öğrenci profilini oluştururken akşam eğitim alan öğrenciler daha az dikkate alınmıştır. Bu ayrımların birleştiği nokta, kızların yeni ulus-devlet yaratma sürecine ait görevlerin parçaları olmasıdır.

Söz konusu kız enstitüleri, kuruluş felsefesi ve amaçları doğrultusunda pek çok yönden eleştirilmiştir. Meslek okullarında cinsiyete dayalı farklılıkların olduğu, eğitim programlarının bu yönde oluşturulduğu, kadınları özgürleştirmek yerine daha iyi eş ve anne yapacak bilgi ve becerilerle donattıkları belirtilmiştir³². Ancak okulların vermiş olduğu eğitim programıyla bu amaca ek olarak kadının iş hayatında başarılı olmasının amaçlandığını söylemek mümkündür. Örnek olarak bu okulların üretime yönelik en önemli birimi sipariş atölyeleridir. Başlangıçta Adana, Ankara, İzmir, İstanbul ve Bursa'da bulunan okullarda sipariş atölyeleri açılmıştır³³. Dışarıdan alınan siparişlerin üretildiği atölyelerde, okulun son sınıfındaki öğrenciler çalışarak belirli bir ücret almıştır³⁴. Atölyeler, öğrencilerin becerilerini geliştirmesini ve ekonomik destek sağlamıştır. Bu okullar bir yandan modern ev hanımı yetiştirmeyi amaçlarken diğer yandan ihtisaslaşan bölümlerle ve sipariş atölyeleriyle kadının toplumsal hayatta var olmasını amaçlamıştır.

30 Elif Ekin Akşit, *Kızların Sessizliği* (İstanbul: İletişim Yayınları, 2015), 147.

31 Akşit, *Kızların Sessizliği*, 149.

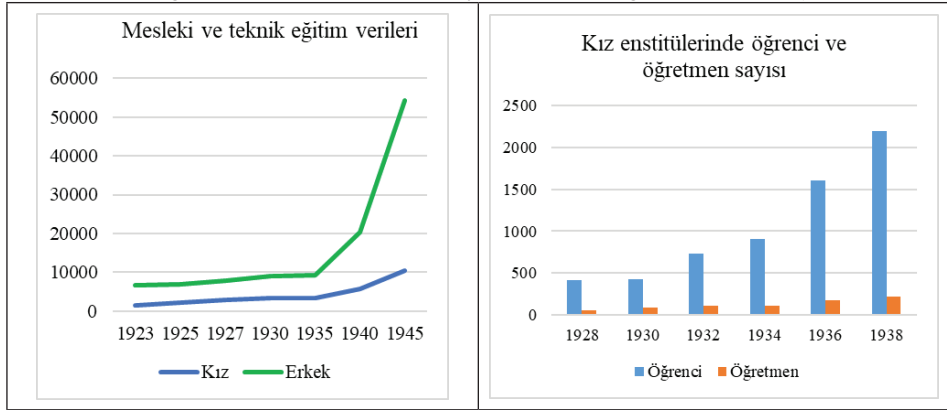
32 Zehra Arat, "Kemalizm ve Türk Kadını," *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler*, ed. Ayşe Berktaş Hacımiraçoğlu (İstanbul: Türkiye Tarih Vakfı Yayınları, 1998), 64.

33 Osman Nuri Ergin, *Türk Maarif Tarihi*, 2107.

34 Soydan, *Kadın Kimliğinin Oluşması Çerçevesinde Mesleki Teknik Eğitim (Cumhuriyet İdeolojisinin Kuruluş Sürecinde Kız Enstitüleri 1923-1940)*, 277.

Kadının imajı ve aldığı eğitim, devletin destekleyici gücüyle başarılı bir şekilde tamamlanmıştır. Ülke genelinde başta kadınların oranı olmak üzere okuma yazma oranını arttırmak için okullar açılmıştır. Bu süreçte mesleki ve teknik eğitim veren okullar önemli rol oynamıştır³⁵. **Tablo 1**'de belirtilen ilk veride 1923-1945 yılları arasında mesleki eğitim alan erkek ve kız öğrencilerin sayısal artışı görülmektedir. Kızların aldığı mesleki eğitim, kız sanat enstitüleri, akşam sanat enstitüleri ve kız teknik öğretmen okullarını kapsamaktadır. İkinci veride, 1928-1938 yılları arasındaki kız öğrenciler ve öğretmenlere ait bilgiler yer almaktadır. 1928 yılından itibaren inşa edilmeye başlanan veya farklı bir binada eğitim vermeye başlayan kız enstitüleriyle, öğrenci sayısında istikrarlı bir artış gözlemlenmiştir.

Tablo 1: Mesleki ve teknik eğitim alan erkek ve kız öğrencilerin yıllara göre durumu ve kız enstitülerinde 1928-1938 yılları arasındaki kız öğrenci ve öğretmenlerin sayısal değişimi (TUİK, “İstatistik Göstergeler 1923-2013” verilerinden yazar tarafından grafikleştirilmiştir)



Kız enstitülerindeki öğrencilere ait sayısal verilerden düzenli bir artış yaşandığı anlaşılmaktadır. Enstitüler, büyük oranda toplumun üst ve orta sınıfı olmak üzere geleneksel aileler arasında da kabul görmüştür. Kızlarının okutulmasına izin veremeyecek olan pek çok aile, iyi bir ev hanımı olmaları için kız çocuklarının bu okullarda eğitim almalarına izin vermiştir³⁶. Bu durum kız enstitülerinin vermiş olduğu eğitimin geleneksel ve modern ailelerin düşüncelerini ortak bir paydada birleştirdiğini göstermektedir. Farklı düşüncelerdeki aileler, eğitilmiş bir ev hanımı veya kamusal alanda başarılı bir birey olması gibi amaçlarla kızlarını bu okullara göndermiştir.

3. Kız Enstitülerinin Mimari Özellikleri

Kadının kamusal alanda rolünün artmasıyla kentteki mekânlarda dönüşüm başlamıştır. İlk uygulamalar ülke genelinde uygulanan okullaşma çalışmalarıdır. Mevcut

35 Akyüz, *Başlangıçtan 2001'e Türk Eğitim Tarihi*, 319-325.

36 Soydan, *Kadın Kimliğinin Oluşması Çerçevesinde Mesleki Teknik Eğitim (Cumhuriyet İdeolojisinin Kuruluş Sürecinde Kız Enstitüleri 1923-1940)*, 282.

binaların yeni eğitim programı için yetersiz kalmasından dolayı yeni okul binaları inşa edilmiştir. 1939’lu yılların sonuna gelindiğinde eğitim veren kız enstitülerinin sayısı on beşe ulaşmıştır (**Tablo 2**). Bu okullar arasında İstanbul’da Osmanlı döneminde inşa edilen ve Cumhuriyet döneminde eğitim vermeye devam eden Üsküdar ve Çapa’da iki kız sanat okulu bulunmaktadır³⁷.

Tablo 2: Erken Cumhuriyet Dönemi’nde eğitim veren kız enstitüleri (Soydan, “Kadın Kimliğinin Oluşması Çerçevesinde Mesleki Teknik Eğitim (Cumhuriyet İdeolojisinin Kuruluş Sürecinde Kız Enstitüleri 1923-1940)”, 287)

Okul Adı	İnşa Edilme Tarihi
İstanbul Mithatpaşa Kız Enstitüsü	1878
İstanbul Selçuk Kız Enstitüsü	1886
Ankara İsmet Paşa Kız Enstitüsü	1927-1928
Afyon Ali Çetinkaya Kız Enstitüsü	1929-1940
Bursa Necatibey Kız Enstitüsü	1929-1930
İzmir Cumhuriyet Kız Enstitüsü	1932-1933
Adana İsmet İnönü Kız Enstitüsü	1936-1937
İstanbul Kadıköy Kız Enstitüsü	1936-1937
Elazığ Kız Enstitüsü	1937-1938
Manisa İsmet İnönü Kız Enstitüsü	1937-1938
Trabzon Kız Enstitüsü	1937-1938
Edirne Kız Enstitüsü	1938-1939
Kayseri Kız Enstitüsü	1939-1940
Sivas Kız Enstitüsü	1939-1940
Kütahya Kız Enstitüsü	1940-1941

Ankara İsmet Paşa Kız Enstitüsü

Erken Cumhuriyet Dönemi’nde inşa edilen ilk kız enstitüsü, Ankara İsmet Paşa Kız Enstitüsüdür³⁸. Bina, Alman modernizmini yeni başkente getiren ilk yapılardan biri olarak görülmektedir. İnşa edildiği 1938 yılına göre başkentte uluslararası biçimlerin uygulandığı tutarlı ilk örneklerdendir (**G. 5**).

37 Cumhuriyet Dönemi’ne ikisi İstanbul diğerleri Erzurum ve Bolu’da olmak üzere 4 sanat okulu ulaşmıştır. Ardından Erzurum ve Bolu kız sanat okulu kapatılmıştır. Geniş bilgi için bk. Reşat Özalp, *Rakamlarla Türkiye’de Mesleki ve Teknik Öğretim* (Ankara: Maarif Basımevi, 1956), 8-9.

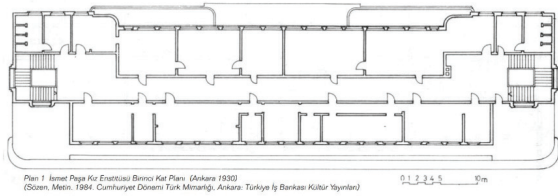
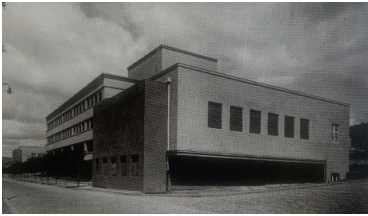
38 1936 yılında yayımlanan “Kemalist Ankara: İnönü Kız Enstitüsü” adlı makalede okulla ilgili olarak Lambert “Burada Türk kadını evinin istinadını teşkil edecek olan ev iktisadının hususiyetleri ile ve kendisini daha caziplendirecek olan fikri kültür ile ünsiyet peyda etmektedir.” ifadelerini kullanmıştır. Geniş bilgi için bk. Jacques H. Lambert, “Kemalist Ankara: İnönü Kız Enstitüsü,” *Nafia İşleri Mecmuası* 7 (1936), 81-82.



G. 5: Ankara İsmet Paşa Kız Enstitüsü önünde kızlar
(Bozdoğan, *Modernizm ve Ulusun İnşası*, 103)

G. 6: Ernst Egli İsmet Paşa Kız Enstitüsü ve okulun günümüzden görünümü
(<https://www.goethe.de/ins/tr/ank/prj/urs/geb/bil/ism/trindex.htm>)

Bina günümüzde Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesinin yanında ve Ankara Lisesi gibi kentin önemli yapılarının olduğu bir alanda bulunmaktadır. Ernst Egli tarafından tasarlanan okul, yanlarında dikey blok olan yatayda pencerelerle vurgulanan bir cephe, cephede yuvarlak balkonlar ve düz çatısıyla dengeli bir kompozisyonu olan dört katlı bir binadır (G. 6, G. 7). Yatay ana bir kütle ve iki yanda bu kütleyle destekleyen düşey pencereci L biçimli bloklardan oluşmaktadır. İki uçta bulunan bu L biçimli bloklar, 1934 yılında yapıya eklenmiştir. Ana kütle bodrum kat üzeri dört kat ve uçta bulunan kütleler beş katlı olarak tasarlanmıştır. Giriş bölümünde ve bloğun iki ucunda yuvarlak balkonlar bulunmaktadır. Ana kütlede derslikler ve atölyeler bulunmaktadır. İlk eğitime başka binada başlayan okul, 1930 yılında bu binaya taşınmıştır. Bina 2008'den beri Zübeyde Hanım Kız Teknik ve Kız Meslek Lisesi adıyla eğitim vermektedir³⁹.



G. 7: Ernst Egli İsmet Paşa Kız Enstitüsü (Cengizkan, *Bir Şehir Kurmak Ankara 1923-1933*, 368) ve plan şeması (Aslanoğlu, *Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı*, 265)

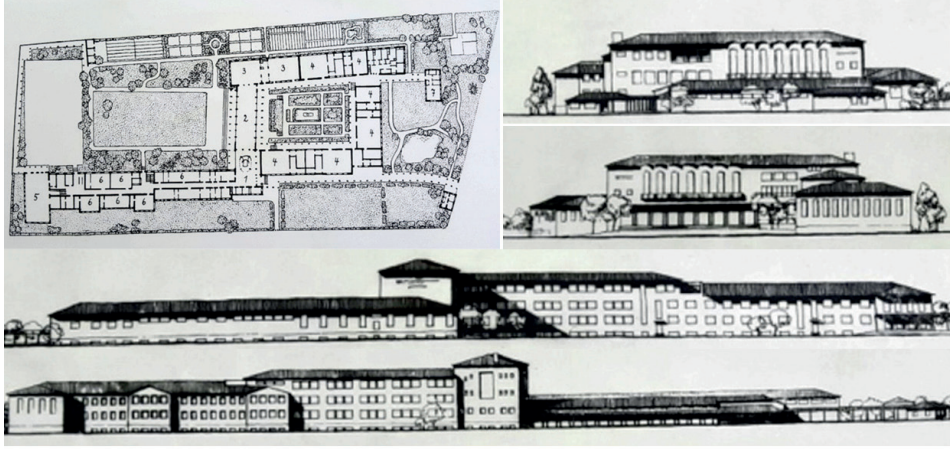
İzmir Cumhuriyet Kız Enstitüsü

İzmir Cumhuriyet Kız Enstitüsü, 1923 yılında Göztepe Halitbey Sokağı'nda "Sepeçilik ve Çiçekçilik Mektebi" adıyla eğitim vermeye başlamıştır. Kız enstitüsü adını 1932 yılında almıştır. Ardından Vasfi Çınar Bulvarı üzerinde inşa edilen yeni yapıya taşınmıştır⁴⁰. Bu bina Bruno Taut tarafından tasarlanmıştır. Taut birkaç bloktan oluşan

³⁹ Hasol, *20. yy Türkiye Mimarlığı*, 69.

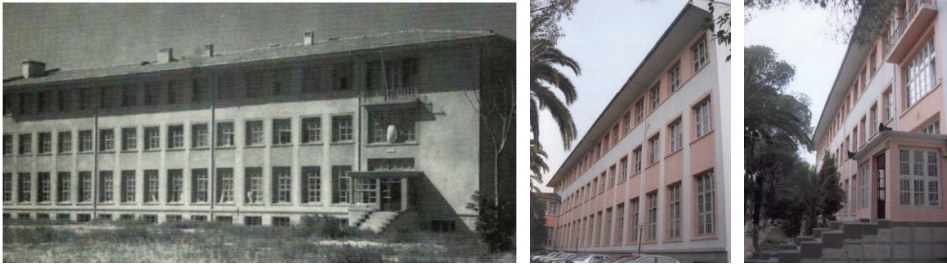
⁴⁰ Mithat Vural, "Cumhuriyet Döneminde İzmir'de Eğitim," *İzmir Kent Ansiklopedisi: Tarih*, c. 2 (İzmir: Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi Yayınları, 2013), 224-232.

bir okul tasarlamış ancak sadece Vasıf Çınar Bulvarı'na paralel olarak konumlanan bloğun bir bölümü inşa edilmiştir (G. 8).



G. 8: 1938 yılı Bruno Taut tarafından tasarlanan Cumhuriyet Kız Enstitüsü zemin kat planı, cepheler (Durukan Kopuz, “Türkiye’de Erken Cumhuriyet Dönemi Yabancı Mimarların İzleri, Franz Hillinger Örneği”, 369)

Günümüzde tek blok hâlinde inşa edilen zemin kat üzeri iki katlı olan yapı, düzgün kesme taş üzeri sıvalıdır. Yapının ana girişi güney cephesinde olup dışa taşkın şekilde tasarlanmıştır. Merdivenle ulaşılan ana giriş bölümünden dersliklerin bağlandığı koridorlara ulaşılmaktadır. Koridorların her iki tarafında derslikler yer almaktadır. Sade bir anlayışla tasarlanan yapının cephesinde pencereler yatay bant oluşturacak biçimde bulunmaktadır (G. 9).



G. 9: Cumhuriyet Kız Enstitüsü 1950 (Demir, *Arşivdeki Belgeler Işığında Güzel Sanatlar Akademisi'nde Yabancı Hocalar*, 42) ve günümüzden görünüm (Özal, 2020)

Afyon Ali Çetinkaya Kız Enstitüsü

Bir diğer önemli örnek Afyon'daki Ali Çetinkaya Kız Enstitüsü'dür. 1938 yılında inşa edilen yapı, günümüzde Cumhuriyet Meydanı içerisinde, Anıtpark'ın çevresinde kent için oldukça önemli bir konumdadır. Doğusunda yer alan Hükümet Konağı ile benzer modern çizgileri taşımaktadır (G. 10).



G. 10: Ali Çetinkaya Kız Enstitüsünün kentten görünümü 1965 (Özpunar, *Bir Zamanlar Afyonkarahisar*, 190), giriş cephesi (Aslanoğlu, *Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı*, 370) ve günümüzden görünüm (Özal, 2022)

Bina, bodrum kat üzeri iki katlı olup yatay ana kütle ve bu ana kütleyle bağlanan iki dikey kütlede oluşan U plan tipinde inşa edilmiştir. Giriş aksı üç katlı öne taşkın şekilde vurgulanmıştır. Binaya yanında bulunan belediye binasından ayıran düzgün kesme taşla kaplı ve dışa taşkın bir duvar yapılmıştır. Bu duvar üst katta dönerek dikey kütlelerin son katında balkon mekânına dönüşmektedir. 1980 yılında yapılan ekler, bina orta avlulu dört cephesi kapalı bir yapıya çevrilmiştir. Yatay kütlede yer alan pencereler üçlü gruplar oluşturmuştur ve bu pencereler ortak birer çerçeve içine alınmışlardır. Yapının yan girişinde ve avluya bakan cephelerinde dairesel pencereler kullanılmıştır. Binada yaygın olarak kullanılan dairesel pencereler ve yatay pencere bantları modern mimarinin unsurları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bina günümüzde Afyonkarahisar İl Nüfus ve Vatandaşlık Müdürlüğü olarak hizmet vermektedir (**G. 11**).



G. 11: Ali Çetinkaya Kız Enstitüsü günümüzden görünüm, iç mekânı ve plan şeması (Özal, 2022)

Manisa İsmet İnönü Kız Enstitüsü

Manisa'daki İsmet İnönü Kız Enstitüsü, 1937 yılında kent merkezinde, çevresinde eski doğum evi, vali konağı ve St. Jean Ortodoks Kilisesi gibi önemli çok sayıda tarihî yapıların olduğu (günümüzde Atatürk Bulvarı üzerinde kalan) bir arsada inşa edilmiştir. İnşa edildiğinde yerel kaynaklarda “büyük kız enstitüsü” şeklinde vurgulanmış ve Manisa valiliği tarafından inşaatının tamamlandığı belirtilmiştir⁴¹. Yapı kızların eğitimi ve bölge halkı için önemli olduğu kadar mimari açıdan da değerli görülmüş olmalı ki *La Turquie Kemaliste* dergisinde Manisa'daki İsmet İnönü Kız Enstitüsü'ne ait bir fotoğraf (**G. 12**) yayımlanmıştır⁴². 1939 yılında ek pansiyon açılmış, 1960-1961

41 T.C. Manisa Vilayeti Meclisi Umumisi 1938 Yılı Müzakere Zabıtnamesi (İzmir: Bilgi Matbaası, 1938), 47.

42 Bozdoğan, *Modernizm ve Ulusun İnşası*, 102.

öğretim yılında okul İsmet İnönü Kız Meslek Lisesi ismini almıştır. Ayrıca okulun zemin katı bakanlık kararı ile Manisa İl Eğitim Tarihi Müzesine dönüştürülmüştür⁴³.



G. 12: Manisa İsmet İnönü Kız Enstitüsü, 1930'lar (Bozdoğan, *Modernizm ve Ulusun İnşası*, 103)

Eğimli bir arazi üzerinde inşa edilen yapının bodrum kata sahip kuzey cephesi üç, güney cephesi iki katlıdır. U plan şemasına sahip yapı, kuzey güney yönünde uzanan yatay ana kütle ve iki yanda bu kütleyle destekleyen L biçimli bloklardan oluşmaktadır. Kısmen simetrik bir anlayışla tasarlanan binada, yatay ana kütle iki ucundan gerçekleştirilen ana girişler koridora ve merdivene bağlanmaktadır. Ana koridorun iki yanında derslikler yer almaktadır. L bloklardan birinin diğerinden daha kısa tasarlanması ve mekân bölünmeleriyle simetrik tasarımın terk edildiği görülmektedir (G. 13).



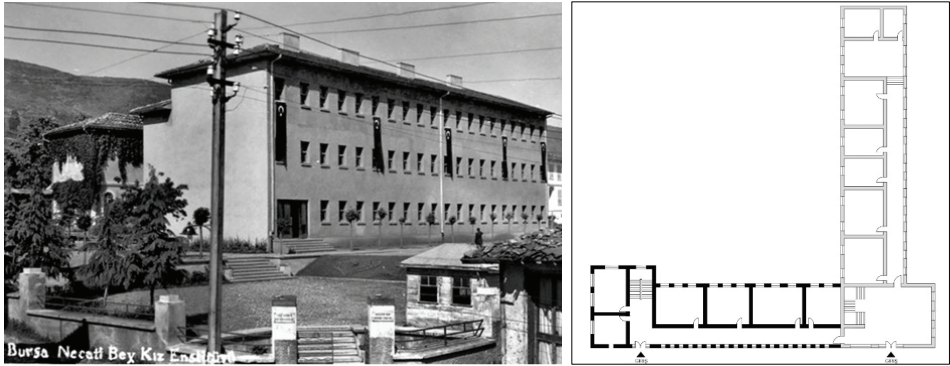
G. 13: Manisa İsmet İnönü Kız Enstitüsü plan şeması, derslik iç mekânı ve giriş cephesi (Özal, 2022)

Sade bir anlayışla tasarlanan yapının cephesindeki pencereler belirli bir düzende yerleştirilmiştir. Cephede yatay bantlar kullanılmış ve kesintisiz denizlikle pencereler çerçeve içerisine alınmıştır. Yapının giriş cephesi simetrik olup iki yanlarda giriş kapıları bulunmaktadır. Merdivenin olduğu bölümde dikey kesintisiz pencereler kullanılmıştır.

43 İsmet İnönü Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi," Milli Eğitim Bakanlığı, erişim 12 Ocak 2022, <http://manisailegitimtarhimuzesi.com/okulumuz/>

Bursa Necatibey Kız Enstitüsü

Bursa Necatibey Kız Enstitüsü, 1885 yılında Fransızların açtığı Pere Assomption Koleji binasında eğitim vermeye başlamıştır ve 1929 yılında “Kız Sanat Okulu” adıyla ahşap binada eğitime devam etmiştir. 1931 yılında enstitüye bağlı akşam kız sanat okulu açılmıştır. Aynı yıl yurtdışından uzman öğretmenler getirilmiş ve sipariş atölyesi kurulmuştur. Ahşap binanın yetersiz kalmasıyla 1940 yılında, günümüzde kullanılan kâgir bina inşa edilmiştir. Eğitim programının genişlemesi ve öğrenci sayısının artmasıyla 1960’lı yıllarda binaya ek blok yapılmıştır⁴⁴. Kız enstitüsü, 1940 yılında inşa edilen ana dikdörtgen bloğa 1964 yılında inşa edilen dikdörtgen ikinci bloğun eklenmesinden oluşmaktadır. Zemin kat üzeri iki katlı olan yapı L plan şemasına sahiptir. 1940 yılında inşa edilen ana kâgir bina dikdörtgen tek kütle şeklindedir. Kuzey cephesinin batı kenarından sağlanan ana giriş, koridora ve merdivene bağlanmaktadır. Derslikler koridorun güneyinde tek sıra hâlinde bulunmaktadır. 1960’lı yıllarda binaya ek blok ile bir giriş daha oluşturulmuştur. Kuzey cephe boyunca devam eden koridorun karşısına derslikler açılmıştır. Her iki dönemde eklenen blokta, koridorun cepheye dersliklerin avluya bakması sağlanmıştır (G. 14).



G. 14: Bursa Necatibey Kız Enstitüsü (Bursa'nın Köklü Eğitim Kurumları Necatibey Meslek Lisesi, 20) ve plan şeması (Özal, 2022)

Sade bir anlayışla inşa edilen yatay pencere sırası cephe boyunca devam etmiş, girişin bulunduğu dikey blokla cephe tamamlanmıştır. Farklı tarihlerde çeşitli onarımlar gören bina günümüzde epey değişikliğe uğramıştır. Bina, 2021 yılında deprem ve altyapı problemlerden dolayı onarım geçirmiş ve 2022 yılında tamamlanan tadilatın sonuna eğitime devam etmiştir. Yapıya ilk inşasında olmamasına rağmen cephe boyunca devam eden yatay siltmeler ve pencere kenarlarına söveler eklenmiştir. Cepheye yapılan müdahaleler yapının mimari kimliğini değiştirmiştir (G. 15).

44 Bursa'nın Köklü Eğitim Kurumları Necatibey Meslek Lisesi (İstanbul: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2012), 30.



G. 15: Bursa Necatibey Kız Enstitüsünün sırasıyla 2019-2021-2022 yıllarındaki görünümü (Özal, 2022)

Değerlendirme

Erken Cumhuriyet döneminde, yeni kurulan devletin yaşamış olduğu ekonomik sıkıntılar karşısında mevcut binaların kullanılması tercih edilmiş ve az sayıda yeni okul binası yapılmıştır. Yapılan binalarda özellikle kızların eğitim alacağı bina tasarımları üzerinde durulmuştur. Zamanla yeni okul binalarına olan ihtiyaç arttıkça, çağdaş hedeflerine uygun yeni okul binaları tasarlanmıştır⁴⁵.

Kız enstitülerinin eğitim programları ve okul binalarının mimarisi, modernleşme çabalarını temsil etmektedir. Devletin sınırlı ekonomik kaynakları olması sebebiyle okulların inşa süreleri, yapım sistemleri ve mimari dili arasında farklar bulunmaktadır. Başkent'te Egli imzalı bir yapı tasarlanırken, Anadolu'nun diğer kentlerinde müsteşarlık ofisi tarafından hazırlanan projeler inşa edilmiş veya önceden var olan okullarda eğitim verilmiştir. Kız enstitülerinin inşa edilmeleri için gerekli bütçe valiliklere bırakıldığı için birtakım problemler de olmuştur. Her valiliğin bütçesinin aynı olmamasının inşa edilme sürelerini uzattığını söylemek mümkündür.

Kız enstitüleri, kadının toplumda görünürlüğünü vurgulamak adına, kentin merkezinde herkes tarafından görülecek odak noktası olan alanlara inşa edilmiştir. Genellikle U ve I plan şemasına sahip olan okulların, tek cepheleri ana yola bakarken avlu gibi özel alanlara sahip cepheler içe dönük yerleştirilmiştir. Bu durum bize, kızlar için mahremiyet alanı oluşturulmak istendiğini ve bu anlayışın planlara yansıdığını göstermektedir. Ayrıca geleneksel orta sınıf aileler içinde kızlarını çekinmeden gönderebilecekleri bir alan oluşturulduğunu söylemek mümkündür. Ancak bu durum hedeflenen modern kadın ve modern bina ideolojisine ters düşmektedir. Bu durum Erken Cumhuriyet Döneminde yaşanan geleneksel ve modern ikilemine örnek verilebilir (Tablo 3).

Binalarda, basit geometrik formlar yatay ve dikey saf kütleler göze çarpmaktadır. Ankara, Manisa ve Afyon'daki okullarda yatay ve dikey kütlelerin birleşimi ile oluşturulan modern mimari dil, tek kütle hâlinde inşa edilen İzmir ve Bursa'daki okullarda görülmemektedir. Ana girişleri vurgulamak için giriş bölümünde dışa taşkın duvar,

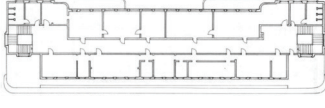
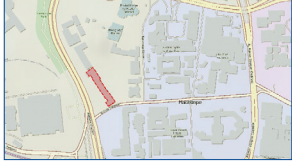
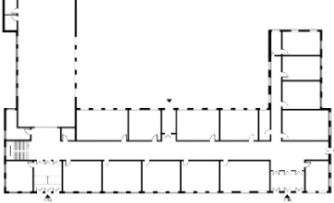

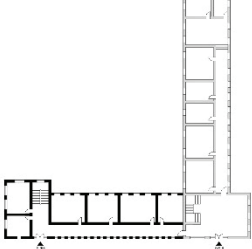

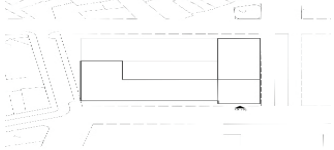

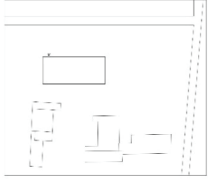

45 Afife Batur, "1925-1950 Döneminde Türkiye Mimarlığı," *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*, ed. Yıldız Sey (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998), 217.

dikey pencere, balkon ve merdiven gibi mimari elemanlar kullanılmıştır. Afyon, İzmir ve Bursa'daki okullarda ana girişe merdiven aracılığıyla ulaşılmaktadır. Afyon'daki okulun ana girişi üç katlı, dışa taşkın bir duvarla vurgulanmıştır. Bu duvar üst katta dönerek dikey kütlelerin son katında yuvarlak balkona dönüşmektedir. Benzer şekilde Ankara'da giriş bölümünde ve bloğun iki ucunda köşeleri yuvarlatılmış balkonlar bulunmaktadır. Manisa'daki okulda girişi vurgulayan dikey pencere, iç mekânın ve merdivenin ferah bir ortam olmasını sağlamıştır.

Cephelerin özelliklerine bakıldığında genellikle sade bir anlayışla tasarlanan bezemesiz cephelerin tercih edildiği görülmektedir. Yatay bir bant oluşturan pencereler veya Afyon'da görüldüğü üzere yuvarlak pencereler dikkat çekmektedir. Pencerenin cephede kullanımı incelendiğinde Manisa ve Ankara'da kesintisiz denizlikle pencereler çerçeve içerisine alınarak yatay etki sağlanmıştır. Afyon'da pencereler üçlü gruplar şeklinde ortak birer çerçeve içine alınırken İzmir ve Bursa'da cephe boyunca devam eden pencere sırasında bu durum söz konusu değildir. Bu incelemeler neticesinde Ankara, Manisa ve Afyon'da modern çizgileri izlerken Bursa'da bu izlerin olmadığı söylenebilir. Bu durum inşa edilen her kız enstitüsünün modern bir dile sahip olmadığını göstermektedir. Başkentte imza niteliği taşıyan okulun mimari dili ile Bursa'da belirli ekonomik koşullarda inşa edilen yapının mimari dili farklıdır. Ancak bu tutuma zıt bir şekilde Manisa Valisi'nin de büyük gayretleriyle çeşitli ekonomik sıkıntılara rağmen Manisa'da modern bir yapının inşa edildiğini söylemek gerekir. Modern bina inşa etmek hedefiyle hareket edilen bu dönemde kentten kente değişen ekonomik koşullar, dönemin yöneticileri, coğrafi konum, kentlerin sosyal yapısı gibi önemli sebepler bu yapıların mimarisini etkilemiştir.

Yapılar, günümüzde mesleki eğitim vermeye devam ederken Afyon'daki okul, İl Nüfus ve Vatandaşlık Müdürlüğü olarak hizmet vermektedir. Okullar değişen eğitim ihtiyaçları ve zaman içerisinde çeşitli onarımlar görmüştür. Ancak Bursa'daki okulun yapısal sisteminin güçlendirilmesi için strüktürel sistemine ve cephelerine yapılan müdahaleler, yapının özgün kimliğini değiştirmiş ve mimari çizgisini kaybetmesine yol açmıştır.

Tablo 3: Kız Enstitüleri mimari özelliklerinin incelenmesi (Özal, 2022)

Bina Adı	Mevcut Durum	Plan Şeması /Vaziyet Planı	Konum
Ankara İsmet Paşa Kız Enstitüsü	Zübeyde Hanım KTML		
Manisa İsmet İnönü Kız Enstitüsü	İsmet İnönü KTML		
Bursa Necatibey Kız Enstitüsü	Necatibey MTAL		
Afyon Ali Çetinkaya Kız Enstitüsü	İl Nüfus Ve Vatandaşlık Müdürlüğü		
İzmir Cumhuriyet Kız Enstitüsü	Cumhuriyet N.S. İşgören MTAL		

Sonuç

Türkiye’de kadın kimliğinin oluşmasında, Erken Cumhuriyet Dönemi’nde yaşanan değişim hareketi etkili olmuştur. Modernleşme sürecinin başarıyla ilerlemesi için kadının sosyal hayattaki pozisyonu ve eğitimi üzerinde durulmuştur. Atılan adımların başarıya ulaşmasında, kız enstitüleri kilit bir noktada rol üstlenmiştir. Elbette bu okulların eğitim programıyla idealde kesin bir birlik hedeflenirken uygulamada konum, ekonomik durum gibi sebeplerle birtakım farklılıklar olmuştur. Kamusal alanda güçlü kadın fikrinden çok, bu okullarda modern eğitim alan, ev hanımlığının detaylarını öğrenen kızlar yetiştirme düşüncesi hâkim olmuştur. Buna karşılık ihtisas bölümleri ve sipariş atölyeleriyle kızların ekonomik olarak gelir elde etmeleri ve iş hayatı için pratik bilgileri edinmeleri sağlanmıştır. Neticede hedeflenen temel seviye karşılanmış ve o dönemde kızların eğitimi için atılım gerçekleşmiştir.

Yapıların mimari özellikleri inşa edildikleri dönemin izlerini görmek adına önemlidir. Beş kız enstitüsü inşa edildikleri iller için büyük bir değişimin kapısını açmıştır. Modern bina inşa etmek hedefiyle hareket edilen bu dönemde kentten kente değişen ekonomik koşullar, dönemin yöneticileri, coğrafi konum ve kentlerin sosyal yapısı gibi önemli sebepler bu yapıların mimarisini etkilemiştir. Basit geometrik formların, asimetrik veya simetrik planların, yatay ve dikey kütlelerin tercih edildiği yapılar özgün bir mimari dil oluşturmuştur. Ancak okullar arasında, mimari organizasyon, büyüklük ve cephe tasarımı gibi konularda bariz farklar bulunmaktadır. Tüm bu sebeplerden dolayı her yapının modern bir çizgide olmadığını, özellikle İzmir ve Bursa’da oldukça sade bir anlayışla yapıların inşa edildiğini söylemek mümkündür.

Bu okulların büyük bir kısmı mesleki eğitim vermeye devam ederek tarihten miras kalan eğitim anlayışlarını devam ettirmektedir. Tamamı tescilli olan yapılara, temsil ettiği mimari ve ideolojik mirasa uygun müdahalelerin yapılması gerekmektedir. Tarihî, mimari, özgünlük, çevresel, eğitim, hafıza, işlevsel ve sembolik değeri olan bu yapıların sahip oldukları plan tiplerinin ve mimari kimliklerinin korunması önemlidir. Sonuç olarak, incelenen yapıların dönemin eğitim politikalarının ve mimarlığın modernleşme sürecinin ayrılmaz parçaları olduğu, kadın eğitimi ve modernizm gibi iki güçlü ideolojiyi bir araya getirdiği ve bu sürecin taşıdığı önemin somut tanıkları oldukları söylenebilir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- Ahmad, Feroz. *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. Çev. Yavuz Alogan. İstanbul: Kaynak Yayınları, 2012.
- Akşit, Elif Ekin. *Kızların Sessizliği Kız Enstitülerinin Uzun Tarihi*. İstanbul: İletişim Yayıncılık, 2005.
- Akyüz, Yahya. *Başlangıçtan 2001'e Türk Eğitim Tarihi*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2001.
- Alkan, Cevat, Hıfzı Doğan ve İlhan Sezgin. *Mesleki ve Teknik Eğitimin Esasları*. Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları, 1991.
- Alpagut, Leyla. "Erken Cumhuriyet Döneminde Kızların Eğitimi için Ankara'da İki Önemli Yapı: İsmet Paşa Kız Enstitüsü ve Kız Lisesi." *Mimarlık Dergisi* 351 (2010). Erişim 24 Aralık 2022. <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=365&RecID=2289>.
- Arat, Zehra. *Kemalizm ve Türk Kadını*. "75 Yılda Kadınlar ve Erkekler". Ed. Ayşe Berktaş Hacimirzaoğlu. İstanbul: Türkiye Tarih Vakfı Yayınları, 1998.
- Aslanoğlu, İnci. *Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı (1923-1938)*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2010.
- Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III. 2. cilt. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 1997.
- Ayata, Ayşe ve Ayça Ergun. "Atatürk ve Türk Kadını." *Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi* 31 (1998): 11-22.
- Aytaç, Kemal. "Atatürk'ün Eğitim Görüşü." *Atatürk İlkeleri Işığında Türk Eğitim Sistemi Bilimsel Toplantı Kitabı 18-20 Kasım 1981*. Ankara: Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu, 1981, 11-21.
- Batur, Afife. "1925-1950 Döneminde Türkiye Mimarlığı," *75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık*. Ed. Yıldız Sey. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998, 217.
- Bir Başkent'in Oluşumu. "İsmet Paşa Kız Enstitüsü." Erişim 9 Ocak 2022. <https://www.goethe.de/ins/tr/ank/prj/urs/geb/bil/ism/trindex.htm>.
- Bozdoğan, Sibel. *Modernizm ve Ulusun İnşası*. İstanbul: Metis Yayınları, 2002.
- Bursa Araştırmaları Merkezi. *Bursa'nın Köklü Eğitim Kurumları Necatibey Meslek Lisesi*. İstanbul: Bursa Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 2012.
- Cengizkan, Ali ve Müge Cengizkan. *Bir Şehir Kurmak Ankara 1923-1933*. Ankara: VEKAM Yayınları, 2020.
- Demir, Ataman. *Arşivdeki Belgeler Işığında Güzel Sanatlar Akademisi'nde Yabancı Hocalar*. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Yayınları, 2008.
- Dewey, John. *Türkiye Maarifi Hakkında Rapor*. İstanbul: Devlet Basımevi, 1939.
- Doğan, Ayhan ve Mustafa Kılınç. "Cumhuriyet Dönemi Türk Kadınının Modernleşmesinde Öncü Bir Kurum: İsmet Paşa Kız Enstitüsü Ankara (1928-1938)." *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi* 29 (2020): 2371-2380.
- Doğan, Hıfzı. "Atatürk'ün İşlevsel Eğitim Anlayışı." *Atatürk Devrimleri ve Eğitim Sempozyumu Bildiriler Kitabı 9-10 Nisan 1981*. Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınevi, 1981, 69-77.
- Doğan, Hıfzı. "Mesleki ve Teknik Eğitim." *Cumhuriyet Dönemi'nde Eğitim*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1983, 357-382.
- Durukan Kopuz, Ayşe. "Türkiye'de Erken Cumhuriyet Dönemi Yabancı Mimarların İzleri, Franz Hillinger Örneği." *Megaron* 3 (2018): 363-373.

- Ergin, Osman Nuri. *Türk Maarif Tarihi*. İstanbul: Eser Matbaası, 1977.
- Gürol, Pelin. "Building For Women's Education During The Early Republican Period in Turkey İsmet Paşa Girl's Institute in Ankara in the 1930s." Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, 2003.
- Hasol, Doğan. *20. yy Türkiye Mimarlığı*. İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları, 2017.
- İnan, Afet. *Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1998.
- Kaya, Yahya Kemal. *İnsan Yetiştirme Düzenimiz: Politika, Eğitim, Kalkınma*. Ankara: Nüve Matbaası, 1974.
- Kız Enstitüleri ve Sanat Okulları Sergisi*. Ankara: Maarif Vekâleti, 1938.
- Lambert, Jacques. "Kemalist Ankara: İnönü Kız Enstitüsü." *Nafia İşleri Mecmuası* 7 (1936): 81-82.
- Milli Eğitim Bakanlığı. "İsmet İnönü Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi." Erişim 12 Ocak 2022. <http://manisailegitimtarihimuzesi.com/okulumuz/>.
- Özalp, Reşat. *Rakamlarla Türkiye'de Mesleki ve Teknik Öğretim*. Ankara: Maarif Basımevi, 1956.
- Özalp, Reşat. *Türkiye'de 100 Yıllık Mesleki ve Teknik Öğretim*. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1961.
- Özkazaç, Alev, Fevziye Sayılan ve Elif Ekin Akşit. "Toplumsal Cinsiyet ve Mesleki Eğitim: Mesleki Teknik Lise Kız Öğrencileri Üzerine Bir Araştırma." *Fe Dergi* 2 (2018): 150-164.
- Özpınar, Hasan. *Bir Zamanlar Afyonkarahisar*. Afyonkarahisar: Afyonkarahisar Belediyesi Kültür Yayınları, 2014.
- Palazoğlu, Bekir. *Atatürk'ün Okul Gezileri*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı, 1999.
- Sirman, Nükhet. "Feminism in Turkey: A Short History." *New Perspectives on Turkey* 3 (1989): 1-34.
- Sirman, Nükhet. "Kadınların Milliyeti," *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*. C. IV. Ed. Tanıl Bora. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, 226-244.
- Soydan, Aynur. "Kadın Kimliğinin Oluşması Çerçevesinde Mesleki Teknik Eğitim (Cumhuriyet İdeolojisinin Kuruluş Sürecinde Kız Enstitüleri 1923-1940)." *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi* 1 (2013): 269-287.
- T.C. Manisa Vilayeti Meclisi Umumisi 1938 Yılı Müzakere Zabıtnamesi*. İzmir: Bilgi Matbaası, 1938.
- Tonguç, İsmail Hakkı. *Canlandırılacak Köy*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1939.
- Tonguç, İsmail Hakkı. *Köyde Eğitim*. İstanbul: Devlet Basımevi, 1938.
- Turan, Kemal. *Mesleki ve Teknik Eğitimin Gelişmesi ve Mehmet Rüştü Uzel*. İstanbul: MEB Yayınları, 1992.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı, "Mustafa Kemal Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisi V. Dönem 2. Yasama Yılı Açılış Konuşması." *Millet Meclisi Tutanak Dergisi* 13 (1936): 1.
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanlığı. "Mustafa Kemal Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisi I. Dönem 3. Yasama Yılı Açılış Konuşması." *Millet Meclisi Tutanak Dergisi* 18 (1922):2.
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). "İstatistik Göstergeler 1923-2013," *Mesleki ve Teknik Okullarda Okul ve Cinsiyetlerine Göre Öğretmen, Öğrenci ve Diploma Alanlar Sayısı*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası, 2014, 67.
- Vural, Mithat Kadri. "Cumhuriyet Döneminde İzmir'de Eğitim." *İzmir Kent Ansiklopedisi: Tarih*. 2. İzmir: Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi Yayınları, 2013, 224-232.